

Könyvszemle

SIPOS JÚLIA GONDOZÁSÁBAN

BENKŐ ELEK – SÁNDOR KLÁRA – VÁSÁRY ISTVÁN: A SZÉKELY ÍRÁS EMLÉKEI CORPUS MONUMENTORUM ALPHABETO SICULICO EXARATORUM

A székely írás a magyar művelődéstörténet különleges jelensége. Olyan írásrendszer ez, amelynek első biztosan datált emlékei a középkor végéről maradtak ránk, keletkezése viszont megelőzi a latin ábécé átvételét, történetében így sok a bűvópatakszerű vonás. Vizsgálata tudományterületek egész sorát mozgósítja (történet-tudomány, régészet, nyelvtörténet, művelődéstörténet stb.). A jelen könyv három szerzője, Benkő Elek történész, régész, Sándor Klára nyelvész, valamint Vásáry István orientalista, történész, turkológus arra a rendkívüli feladatra vállalkozott, hogy egy hatalmas kötetben bemutassa és közölje ennek valamennyi hiteles emlékét.

Maguk a források sokfélék, és a közlésmód ehhez igazodik. Mind a friss, jó minőségű fényképfelvételek, mind az ezeket kísérő átbetűzések és olvasatok, mind a latinul megjelent művek első magyar fordításai, mind a kéziratos latin és magyar munkák első közlése hallatlan mértékben tágitják ki a székely írásra vonatkozó eddigi ismereteket. E téren az első összefoglalás 1915-ben látott napvilágot Sebestyén Gyula tollából (*A magyar rovásírás hiteles emlékei*). Ha elgondoljuk, hogy az előkerült emlékek száma egy bő évszázad alatt megduplázódott, s a tudományos módszerek köre is jelentősen kibővült, egy olyan alapmű születését üdvözölhetjük, amely valóságos tudománytörténeti esemény. A terv megvalósítása a Bölcsészettudományi Kutatóközpont támogatásával volt lehetséges; a kötet meleg hangú *Köszöntője* Fodor Pál címzetes főigazgatótól származik.

A fejezetbeosztás a források típusaira épül.

Az A) fejezet címe: *A székely írásról szóló történeti tudósítások tára*. A sort Kézai Simon *Gestája* nyitja (1282–1285), Thuróczy krónikája (1488) és Bonfini műve folytatja, majd következnek a régi magyar tudományosság kiválóságai: Szenci Molnár Albert, Pray György, Révai Miklós és mások (összesen harminckilenc írással, a 19. század elejéig). Az általuk megrajzolt kép központi eleme, hogy a székelyek hun-szkíta eredetűek, saját betűik vannak, ezeket fába róják, és írásuk jobbról balra halad. Feltűnő, hogy a szerzők erről jórészt hallomás útján vagy mások írásaiból értesültek: a ma ismert emlékek felfedezése jóval későbbi.

Ezek után szinte fordulatként hat a B) fejezet (*A székely írás feliratos emlékei*), mely olyan területre kalauzol, amely közvetlenül tanulmányozható, az erdélyi templomok falán, kövein maig olvasható szövegek körébe. A húsz feliratból tizenkilenc a Székelyföldön maradt fenn, a koraiak közelebből Udvarhely megyében. Ezek jelentős részét Benkő Elek fedezte fel a közelmúltban. Velük kapcsolatban az épületrégészeti látásmód kerül előtérbe: ennek révén határozható meg a felületként szolgáló épületelem régi vagy újabb volta, viszonya későbbi, gyakran 15. századi átépítésekhez, s mindezek figyelembevételével a keletkezés kora. Legkorábbinak, feltehetően 13–14. századnak a homoródkarácsonyfalvi felirat és a Vargyasi felirat mondható; ezeket még négy 14., illetve 15. századi emlék követi. Ebből egy fontos következtetés adódik: az az elgondolás, hogy a székely írás Mátyás humanistái körében keletkezett volna, nem tartható. Fény derül viszont az írás jellegzetes használatára: „nevüket elrejtő, de mégis megörökítő” építőmesterek vagy papok hagyták az utókorra rövid közlésüket. Legismertebb az Énlaki felirat (1668) az unitárius templom festett fakazettáján: „Egy az Isten”.

Az előbbieket szerves folytatásaként a C) fejezet (*A székely írás kéziratban megőrzött feliratos emlékei*) olyan szövegeket mutat be, amelyek eredetije már nincs meg, de másolatuk fennmaradt. Három ilyen ismerünk. A Bolognai emlék egy 15. századi székely naptár, melyet Luigi Ferdinando Marsigli kézirata őrzött meg (1690), a Csíkszentmihályi/Csíkszentmihályi feliratot (1501) 18. századi másolatokból ismerjük, a Konstantinápolyi feliratot (1515) pedig egy német utazó naplójából (1555).

A D) fejezettel (*A székely írás kézirat és nyomtatott emlékei*) azoknak a tudós munkáknak a világába lépünk, amelyek leírják a székely betűket, megadják hangértéküket, s szöveget közölnek ezzel az ábécével. Mind az emlékek számát tekintve (44), mind terjedelemre (bő 380 lap) ez a legvaskosabb fejezet. Itt kap helyet a Nikolsburgi ábécé (15. század közepe), valamint Telegdi Miklós *Rudimentája* (1598), mely szinte az utolsó órában örökített meg egy akkor még megélő hagyományt. E műnek döntő hatása volt a tudós érdeklődés felkeltésében és fenntartásában. Szövege tizenkét kézirat másolatban maradt fenn; ezek itt mind szerepelnek.

Három terjedelmes munka külön kap helyet az E) fejezetben (*Korai értekezések a székely írásról*). Az első ismét egy alpmű: Bél Mátyás latin nyelven kiadott könyvének (Lipce, 1718) magyarul először itt olvasható szövege (*Dolgozat a régi hun-szkíta írásról*), Tóth Gergely fordításában és jegyzeteivel. Rendkívül érdekes, sokszínű munka. Ebben jelenik meg az az elgondolás, hogy a fenti írás mint a pogány magyarok írása a keresztény egyház üldözése miatt szorult volna vissza – ami tévedés, hiszen szakrális funkciója nem volt (maga a nézet azonban tartósan rögzült az utókor felfogásában). Tudományos kapcsolatok egész hálózát tárja elénk a Bardócz Pál által összeállított Marosvásárhelyi kéziratgyűjtemény.

(1750-es évek), valamint Hájos István Gáspár piarista tanár kéziratoss latin értekezése (1780) – Szabó Ádám fordításával együtt – itt jelenik meg először.

Az emlékek utolsó csoportját az F) jelzéssel bevezetett *Bizonytalan jellegű vagy tévesen meghatározott emlékek és hamisítványok* képezik. A rövid áttekin-tésből Arany János négysorosának utolsó sorát idézzük, Somogyi Antal hamisít-ványai kapcsán: „Bűn, hogy csálni akar; menti, hogy arra silány.”

Az *Összegzést* Vásáry István, a kötet szerkesztője írta. Itt a székely írás eredetével kapcsolatos kérdések is szóba kerülnek, igen tömören. „Hiteles ősi írás-e?” – erre az a válasz, hogy feltétlenül; összefügg a magyarság steppei múltjával. Létrejötté (számolva a türk írás hatásával, valamint a glagolita és cirill elemekkel) 863–1000 közöttre tehető. Összmagyar írás volt ez? Nem: keletkezése és közép-kori használata a székelységhez kötődik. Mai elnevezése ezen alapul.

A kötet a filológiai munka magasiskolája. Konceptiója, felépítése, szövegköz-lési módja és az emlékek ismertetése példaértékű. A *Köszönetnyilvánítások* hosz-szú listája és a lábjegyzetekben említett erdélyi könyvtáros, levéltáros kollégák nagy száma jól mutatja a munkálatok háttérében álló együttműködést.

Kiknek szól ez az egyedülálló szintézis? A jelen és a jövő szakembereinek, s egyszersmind a tudományos igazság megismerésére vágyó olvasóknak. Feltétle-nül kívánatos, hogy megjelenjen angol változata is, amely e régi, művelődéstör-téneti tanulságokban gazdag írásrendszert a nemzetközi tudományosság felé is közvetíti.

(Benkő Elek – Sándor Klára – Vásáry István: A székely írás emlékei. Corpus Monumentorum Alphabeto Siculico Exaratorum. Budapest: Bölcsészettudomá-nyi Kutatóközpont, 2021, 927 o.)

Korompay Klára

nyelvtörténész

Eötvös Loránd Tudományegyetem

Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet